

SOHIBQIRON YULDUZI

Ijtimoiy-tarixiy, tarixiy va ommabop jurnal

СОХИБКИРОН ЮЛДУЗИ

Общественно-исторический, историко-популярный
журнал

OWNER STAR

Socio-historical, historical and popular magazine

Qarshi-2024

Bosh muharrir:

Ochil Bo‘riyev

Nashr uchun mas’ullar:

Ravshan To‘xtamishev

Ilhom Tog‘ayev

TAHRIR HAY’ATI

A’ZOLARI:

akademik Akmal Saidov

akademik Anatoliy Sagdullayev

akademik Dilorom Yusupova

Sirojiddin Sayyid

prof. Abdurahim Erkayev

prof. Qahramon Rajabov

prof. Yulduz Ergasheva

prof. Bahodir Eshov

filol.f.d. Nafas Shodmonov

To‘lqin Hayit

t.f.d. G.Mo‘minova

prof. Shokir G‘afforov

filol.f.d. Xo‘jamurod Jabborov

filol.f.d. Damin To‘rayev

t.f.d. Akram Hasanov

prof. Kamoliddin G‘aniyev

t.f.n.dots. Matluba To‘rayeva

t.f.d.Faxriddin Rahmonov

t.f.f.d. Saodat Murtazova

t.f.f.d. Ra’no To‘xtayeva

t.f.f.d.Sarvinoz Omonova

t.f.f.d. Oksana Rakmonkulova

Manzilimiz:

Qarshi shahri, Mustaqillik shoh ko‘chasi, 2-uy. Telefon: 91.466-80-32

Elektron manzilimiz: sohibqiron-jurnali@mail.ru

	SOHIBQIRON YULDUZI СОХИБКИРОН ЮЛДУЗИ OWNER STAR
Ijtimoiy-tarixiy, tarixiy va ommabop jurnal 2010 yildan boshlab chiqarilmoqda	2024/ 1- MAXSUS SON
Muassis: SOHIBQIRON SHULASI M.CH.J. Manzil: 180100, Qarshi shahri, Mustaqillik shoh ko'chasi, 2 –uy. Telefon: 91.466-80-32 Sayt: www.sohibqiron-yulduzi.uz E-mail: sohibqironjurnali@mail.ru Qashqadaryo viloyat matbuot va axborot boshqarmasida 2012 yil 12 martda 14-076 raqami bilan ro'yxatga olingan. Jurnal yilda 4 marotaba chop etiladi. Jurnaldan ko'chirma olinganda manba qayd etilishi shart. Nashr indeksi - 4074 ISSN 2181-2845 7-sonli nashr. Terishga topshirilgan sana 16.10.2024 y. Nashrga berilgan sana 05.11.2024 y. Chop etilgan sana 28.11.2024 y. Bichimi 60x84 1/8. Times garniturasini. Shartli bosma tabog'i 6,26. Nashr bosma tabog'i 6,25. Adadi 100. Buyurtma №410 Jurnal «Rhoto Express» ishlab chiqarish korxonasi bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Qarshi shahri Mustaqillik shoh ko'chasi,22-uy.	MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT TADQIQOT / ИССЛЕДОВАТЬ / RESEARCH Normatov O. O'rta Osiyoda milliy-hududiy chegaralanish amalga oshirilishi xususida.....4 Qandov B. Turkistondagi siyosiy jarayonlarda atoqli davlat arbobi Turor Risqulovning tutgan o'rni va ijtimoiy faoliyati ..... 10 A.Горин. Монеты “герая” из крепости узундара.....18 Z.Haydarova. Motiv va motivatsiya - o'quvchining qiziqishlari, bilish darajasi hamda ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadigan omil sifatida.....29 Sh.Parmonov. Rossiya imperiyasi siyosatida general Jo'rabekning o'rni.....36 A.Toshtemirov. Muhammad Ali o'tkazgan islohotlarning Misrning xalqaro maydondagi mavqeyini mustahkamlashdagi o'rni.....42 U.Rahmonov. Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning ijtimoiy va madaniy qarashlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari..... 50 S.Saparov. Kidariylarning Markaziy Osiyo va Hindistonga ko'chish sabablari va yo'nalishlari.....54 A.Xolmo'minov. Muqaddas qadamjo va ziyoratgohlarda tabiat kulti bilan bog'liq qarashlar(Toshkent viloyati misolida).....61 Misabayeva M. Turkistondagi ozodlik harakatining tarixshunosligi .....66 Usmonaliyeva M. "Taraqqiy" – birinchi milliy gazeta.....70 L.Ochildiyev. Qashqadaryo vohasida ekologik turizmning holati.....75 Sh.Qilicvhev. Xorazmshohlar davlatida markaziy boshqaruv idorasi.....82 Sh.Luqmonov. RSFSR hududida joriy qilingan yangi iqtisodiy siyosatning Turkiston pul munosabatlari tizimida tutgan o'rni.....88

[2] Ш. Юсупов Худоёрхон ва Фурқат. -Т.: «Шарк» нашриёт-матбаа концерни, ни, 1995. 96 б.

[3]Бартольд V.V. »Туркестан в эпоху монгольского нашествия". Волосы. Том.1. М.. 1968, стр. 24.

[4] П. Равшанов Шахрисабз тарихи. Тошкент «Янги аср авлоди, 2011. – Б. 471.

[5] Одилов.А.А. Бухоро амирлигида миллий озодлик ҳаракатлари тарихи: Тарих фан. номзоди ... дис. - Тошкент: Ўзму, 2003. - 147 б.

[6] Туркестанской областной газеты от 8 февраля 1906 г.

MUHAMMAD ALI O'TKAZGAN ISLOHOTLARNING MISRNING XALQARO MAYDONDAGI MAVQEYINI MUSTAHKAMLASHDAGI O'RNI

Toshtemirov Akram Mengli o'g'li
Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
ORCID: 0009-0001-9573-1070,
E-mail: akramtoshtemirov5577@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola Misrning Muhammad Ali davridagi harbiy va tashqi siyosiy tizimini o'rganishga bag'ishlangan. Bu davr Usmoniylar imperiyasi siyosiy jihatdan ancha tanazzul bosqichiga kirib qolgan, G'arbiy Yevropa davlatlarining esa Afrika qit'asi davlatlariga qiziqishi ortgan bir davrga to'g'ri keladi. Ana shunday bir davrda Misrda mustamlakachilarga qarshi kurashish va shu bilan birgalikda mintaqadagi eng yirik imperiya Usmoniylar davlati ta'sir doirasidan chiqish harakatlarini o'rganish esa ushbu maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Misr, usmonlilar, mamluklar, K.Fahmi, zamonaviy Misrning "asoschi otasi", vahhobiy, Muhammad Alining "qilich strategiyasi", Angliya-Turkiya urushi, S.A.Bogomolov, harbiy islohot.

Аннотация. Данная статья посвящена изучению военной и внешнеполитической системы Египта времен Мухаммеда Али. Этот период совпадает с периодом, когда Османская империя вступила в фазу значительного политического упадка, в то время как западноевропейские государства проявляли повышенный интерес к государствам африканского континента. Изучение действий по борьбе с колонизаторами в Египте в такой период и вместе с тем выход из сферы влияния крупнейшего в регионе имперского Османского государства определяет актуальность данной статьи.

Ключевые слова: Египет, османы, мамлюки, к.Фахми," отец-основатель "современного Египта, ваххабиты," стратегия меча " Мухаммеда Али, англо-

Турецкий война, С.А.Богомолов, военная реформа.

Annotation. This article is devoted to the study of the military and foreign policy system of Egypt during the time of Muhammad Ali. This period coincides with the period when the Ottoman Empire entered a phase of significant political decline, while Western European states showed increased interest in the States of the African continent. The study of actions to combat colonialists in Egypt during such a period and, at the same time, the exit from the sphere of influence of the largest imperial Ottoman state in the region determines the relevance of this article.

Keywords: Egypt, Ottomans, Mamluks, K.Fahmy, the "founding father" of modern Egypt, Wahhabis, Muhammad Ali's "sword strategy ", Anglo-Turkish war, S.A.Bogomolov, military reform.

Xorijiy davlat harbiy-siyosiy tarixini o'rganishda Misrning harbiy-siyosiy tarixi alohida qiziqish uyg'otadi. Misrning harbiy-siyosiy rivojlanishi davlat hokimiyatining o'ta beqarorligi bilan tavsiflanadi. Qarama-qarshiliklar tinch kelishuvlar va imtiyozlar orqali hal qilingan G'arbiy Yevropa davlatlaridan farqli o'laroq, Misrda bu qarama-qarshiliklar inqiloblar va qurolli to'ntarishlarga olib keladi, bu esa boshqaruv shakllarining tubdan o'zgarishiga olib keladi. Bunday beqarorlikning sababi siyosiy kurashda ishtirok etuvchi ijtimoiy sinflarning bir xilligidadir.

Misrning bu davrdagi tashqi siyosati jahon olimlaridan bir qanchasi tomonidan ancha mufassal o'rganilgan . Jumladan, Rossiyalik tarixchi olima Petrunina Janna Valeryanovna “Внешняя политика Египта при Мухаммеде Али в Российской общественно- политической мысли XIX в.” mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasi yozgan. Yana bir tarixchi S.A.Bogomolov o'zining “Основатель современного египта мухаммед али в восприятии европейцев – великий паша или паук в логове?” maqolasida ushbu mavzuda kerakli ma'lumotlarni keltirib o'tgan. Ushbu muallifning bundan tashqari “«War revolution» of Muhammad Ali in the Egypt in 1820s.” mavzusidagi maqolasida ham Muhammad Alining tashqi siyosiy faoliyati hamda mustamlakachilarga qarshi olib borgan harakatlari haqida ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin. Misrdagi Muhammad Alining boshqaruv davri bundan tashqari ham ko'plab jahon olimlari tomonidan ilmiy jihatdan tadqiq etilgan .

1805 yilda Misrda hokimiyatga kelganidan keyin Muhammad Ali Misrni Usmonli imperiyasi provinsiyasidan mustaqil, gullab-yashnayotgan iqtisodiyoti va samarali boshqaruv apparati bilan mustaqil davlatga aylantirishni o'zining asosiy maqsadi qilib qo'ydi. 1799 yilda Napoleon Bonapart ekspeditsiya korpusiga qarshi harbiy kampaniyada Usmonli armiyasida ofitser sifatida ish boshlagan va mamluk amirlari bilan qattiq kurashda hokimiyatni qo'lga kiritgan, u armiyani davlatning etakchi instituti va jamiyatni boshqarishning asosiy vositasi deb bilgan. 1805 yilda

bo'lish 1805-1820 yillarda yer egaligi va soliq solish tizimini tartibga solib, siyosiy hokimiyat va iqtisodiy resurslarni birlashtirgan gubernator (Vali) tomonidan 1820 yilda Muhammad Ali Yevropa namunasiga ko'ra harbiy islohotlarni boshladi.

Agar harbiy islohotning birinchi vazifasi yangi askarlarni jalb qilish bo'lsa, ikkinchi eng muhim vazifa ofitserlar korpusini to'ldirish edi. Muhammad Ali Yevropalik ofitserlarni texnik mutaxassislar, armiya maslahatchilari va harbiy bilim yurtlarida o'qituvchilar sifatida yollashga intilgan. Ammo saf qismlaridagi ofitserlar korpusining asosi turklar va mamluklar edi. Hokimiyat uchun kurashda raqiblarini yo'q qilib, Buyuk posho unga sodiqlik va xizmat qilishga tayyorligini ko'rsatganlarga nisbatan yashash uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratishga va misrliklarga begona bo'lgan turk va cherkes zobitlaridan Arab mamlakatida siyosiy tayanchni shakllantirishga harakat qildi.

Kelib chiqishi arab bo'lgan amerikalik tadqiqotchilardan biri K.Fahmi Muhammad Alining harbiy islohotida XVIII-XIX asrlardagi Yevropadagi "harbiy inqilob" ga o'xshash ko'plab umumiy xususiyatlarni ko'rdi. Veberian paradigmasida davlat va harbiy qurilish birinchi navbatda ma'lum bir siyosiy guruh tomonidan qurolli zo'ravonlik apparatlarini monopollashtirishni anglatardi. Yevropa absolyutistik monarxiyalarida zodagonlar sinfidan ommaviy yollanma qo'shinlarga o'tish anarxiya bilan chegaradosh o'rta asr partikulyarizmidan zamonaviy davrning standartlashtirilgan harbiy mexanizmlariga o'tishni anglatardi. 1789-1794 yillardagi buyuk fransuz inqilobi va Napoleon urushlari bu jarayonning keyingi bosqichiga aylandi. Yollangan professional armiyalarni umumiy harbiy xizmatga asoslangan qurolli kuchlarga aylantirish absolyutistik mulk monarxiyalarini burjua milliy davlatlariga inqilobiy o'zgartirishda muhim omil bo'ldi.

Misrda harbiy islohotlar XIX asr boshlarida boshlangan butun Usmonli imperiyasining qurolli kuchlarini modernizatsiya qilish elementlaridan biriga aylandi. 1802 yilda Misrdan fransuz qo'shinlari evakuatsiya qilinganidan so'ng, Sulton Selim III Vali tomonidan tayinlangan Muhammad Husrev ona yurtiga ketishni istamagan barcha fransuz ofitserlarini xizmatga qabul qildi. Ushbu harbiy mutaxassislar fransuz nizomiga binoan turklar va mamluklarni o'qitishni boshladilar, ammo faqat cheklangan yutuqlarga erishdilar.

Muhammad Alining eng yirik loyihalaridan biri Misr harbiy-dengiz floti tashkil etilishi bo'ldi. Uzoq vaqt davomida Misrning haqiqiy harbiy floti yo'q edi, Muhammad Ali O'rtayer dengizi sohilida joylashgan Misrga flot kerakligini yaxshi anglab, uni tuzatishga qaror qildi. Armiya singari, dengiz floti ham misrliklar tomonidan boshqarilgan va ofitserlar Yevropa harbiy instruktorlari ostida o'qitilgan. Harbiy islohotdan so'ng Muhammad Ali ta'lim tizimini qayta tashkil etishga kirishdi. Uning hukmronligi davrida Misrda bosmaxona paydo bo'ldi, gazetalar chop etila

boshlandi, Yevropa modeli bo'yicha tashkil etilgan maktablar ochildi. Ushbu yangiliklar Misr elitasining an'anaviy qismi, birinchi navbatda ruhoniylar vakillari tomonidan salbiy reaksiyaga sabab bo'ldi. Ammo ruhoniylarga ko'ra, davlatning dunyoviy modeliga moyil bo'lgan Muhammad Ali jiddiy zarba berdi. Ko'plab ulamolar o'z lavozimlaridan mahrum bo'lishdi va Muhammad Ali ularning boyliklarini musodara qilib, davlat xazinasiga topshirdi.

Muhammad Alining tashqi siyosati doimiy urushlar va Misrning ko'plab hududiy sotib olishlari bilan bog'liq edi. Muhammad Alining hukmdor va qo'mondon sifatida birinchi haqiqiy muvaffaqiyati 1807 yilda Britaniya ekspeditsiya korpusining mag'lubiyati bo'ldi. Angliya-Turkiya urushi natijasida Britaniya qo'shinlari Misr hududini tark etishga majbur bo'lishdi. 1811-1818 yillarda Misr Usmonli imperiyasining vassali sifatida Saudiya sulolasiga qarshi turk-Saudiya urushida qatnashgan. Misr qo'shinlari tezda Hijozning qirg'oq hududlarini, shu jumladan Makka va Madina muqaddas shaharlarini egallab olishdi. Ushbu urushda misrliklarga Saudiya sulolasiga dushman bo'lgan Arabistonning badaviy qabilalari yordam berishdi. 1815 yilda Hijozni Misr boshqaruviga o'tkazish to'g'risida shartnoma imzolandi, ammo keyinchalik Muhammad Ali Saudiya davlatiga qarshi jangovar harakatlarni davom ettirdi.

1823 yilda Misr qo'shinlari Shimoliy Sudanni egallab olishdi, shundan so'ng u Misr viloyatiga aylantirildi. Sudanni bo'ysundirib, Muhammad Ali Misrning geosiyosiy manfaatlari sohasi sifatida Nil, Efiopiya va Ekvatorial Afrikaning kelib chiqishini ko'rib chiqishni boshladi. Shimoli-Sharqda Misr hukmdori Falastin va Suriya bilan qiziqdi, ularni Misr davlati tarkibiga kiritish to'g'risida Muhammad Ali doimiy ravishda o'ylab topdi. 1830 yilga kelib Muhammad Ali o'zining qudrati va Markaziy Usmonli hukumatiga qarshi turish qobiliyatini anglab, turk sultoniga o'lpon to'lashdan bosh tortdi. 1833 yilda Muhammad Ali va turk sultoni o'rtasida tinchlik shartnomasi imzolandi. Shartnoma talablariga muvofiq Suriya Misr Vali vasallik egaligiga aylandi, Adana esa Misrga vaqtinchalik boshqaruvga berildi. Ammo Sulton Muhammad Alining talablarini bajarishga shoshilmadi, shuning uchun 1839 yilda ikkinchi turk-Misr urushi boshlandi. Sulton armiyasi shtabi qoshida tajribali Yevropa harbiy maslahatchilari, shu jumladan mashhur Prussiya qo'mondoni Moltke bo'lishiga qaramay, Istanbul yana mag'lubiyatga uchradi. Usmonli admirali Ahmet Fenzi Turk dengiz flotini Misrga topshirishga majbur bo'ldi, bu esa Muhammad Alining mavqeini yanada mustahkamladi. Shundan so'ng Misr hokimi yangi Sulton Abdul-Mejiddan nafaqat Misrni, balki Suriya, Adana va Krit orolini ham meros mulki sifatida berishni talab qildi. Usmonli sultoni va Misr o'rtasidagi qarama-qarshilik jahon miqyosidagi muammoga aylandi, uni hal qilish uchun Londonda beshta yetakchi davlat vakillari konferensiyasi bo'lib o'tdi. U Muhammad Ali Suriyaning

janubini topshirishni va Misrdagi avlodlari uchun meros hokimiyatini berishni taklif qildi, ammo Muhammad Ali Usmonli imperiyasining sultoniga bo'ysunishini tan olgan va o'lpon to'lashni qayta boshlagan taqdirdagina. Tabiiyki, Misr bunday shartlarga rozi bo'lmadi va u konferensiya hukmini tan olishdan bosh tortdi. Shundan so'ng Buyuk Britaniya va Avstriya-Vengriya harbiy-dengiz floti kemalari Misr sohiliga yaqinlashdi. Muhammad Ali Yevropa qo'shinlarining harbiy hujumidan qo'rqib, konferensiya qarorini tan olishga majbur bo'ldi va 1840 yilda Usmonli imperiyasiga soliq to'lashni tikladi. Muhammad Ali faoliyatida yaqin Sharq va Afrikada o'z manfaatlari uchun xavf tug'dirishini ko'rgan jahon kuchlari jadal rivojlanayotgan Misrning zaiflashuvidan manfaatdor edilar. Ichki mojarolar tufayli bo'shashgan va larzaga kelgan Usmonli imperiyasi bilan Britaniya, Fransiya, Avstriya-Vengriya hukumatlari Misrni modernizatsiya qilish va uni kuchli kuchga aylantirish haqida qayg'uradigan oldindan aytib bo'lmaydigan Muhammad Alidan ko'ra osonroq ish tutishdi. Shunga qaramay, tashqi siyosatdagi muvaffaqiyatsizliklar Misrning ichki hayotidagi islohotlar jarayoniga ta'sir qilmadi. Aynan Muhammad Ali rahbarligida Misr jamiyati hayotining barcha jabhalarini yanada modernizatsiya qilish uchun asos yaratildi. Muhammad Ali uzoq umrining so'nggi yillarida og'ir kasal bo'lib qoldi. U 1849 yil 3 aprelda 80 yoshida Aleksandriyada vafot etdi. 1805 yildan 1953 yilgacha hukmronlik qilgan Muhammad Ali sulolasi Misr tarixida Usmonli Misrini, Buyuk Britaniya tomonidan bosib olingan Xedivatni, shuningdek, mustaqil sultonlik va Misr qirolligini qamrab olgan o'zgarishlar davrini belgilab berdi.

Islohotlar Muhammad Ali hokimiyatini mustahkamlash uchun asos bo'lib xizmat qildi va Misrni Sharqning yetakchi va eng rivojlangan mamlakatlari qatoriga kiritdi. Bu holatlar Muhammad Alini Arab imperiyasini tuzish va hatto sultonlik hokimiyatini qo'lga kiritish orqali Istanbulni zabt etish umidida mustahkamladi. 1811-1818 yillarda Sulton Mahmud II ning iltimosiga ko'ra Muhammad Ali Arabistonda Birlashgan davlatni tashkil etish uchun vahhobiylik bayrog'i ostida harakat qilgan Markaziy Arabistondagi Nejda Arab qabilalariga qarshi urush olib bordi. Vahhobiylarga qarshi urushda Misr savdogarlari ham manfaatdor edilar, ular vahhobiylar tomonidan bosib olingandan so'ng Makkaga ziyorat qilish bilan bog'liq savdoning to'xtatilishi tufayli katta yo'qotishlarga duch kelishdi. Arabistonda urush og'ir va uzoq davom etdi: vahhobiy qo'shinlarini sindirish uchun yetti yil kerak bo'ldi. Arabiston Usmonli imperiyasiga qaytdi, lekin aslida Misr tomonidan bosib olindi. Nejd va Hijaz endi Misr gubernatorlari tomonidan boshqarila boshlandi. Muhammad Ali Makkaning sherif hukmdorlarini tayinladi va lavozimidan chetlatdi. Yaman o'z mustaqilligini saqlab qolgan bo'lsa-da, uning imomi Misrga har yili soliq to'lashi shart edi. 1820-yillarning boshida uch yillik urush natijasida Muhammad Ali Sudanni o'ziga bo'ysundirdi. Garchi u rasmiy ravishda Usmonli imperiyasi tarkibiga kiritilgan

bo'lsa-da, aslida Sudan Misrning mulkiga aylandi. Misr qo'shinlari yunon isyonini bostirdi. Ushbu yurish natijasida Sulton Krit orolini Misr poshosining mulki deb tan oldi. 1828-1829 yillarda Turkiya Rossiya bilan urushda mag'lubiyatga uchraganidan so'ng, Muhammad Ali sultonga qarshi ochiq kurashga qaror qildi: uning bahonasi bilan u sultonning yunon isyonini bostirgani uchun uni mukofotlash va'dasini bajarmaganligini ishlatdi. 1831 yilda misrliklar Muhammad Alining o'g'li Ibrohim-Pasha boshchiligida Suriya va Livan hududiga kirishdi, bir yildan so'ng esa Kilikiya va Tavr tog' o'tish joylarini egallab, Anatoliya chegaralariga kirishdi. 1832 yil dekabrda Konya shahri yaqinidagi jangda turklar mag'lubiyatga uchradi va buyuk vezir – turk armiyasining qo'mondoni – asirga olindi. Misrliklar g'arbga qarab harakat qilishdi. Turkiyaning turli qismlarida qo'zg'olonlar boshlandi, bu Sulton hukumatining allaqachon qiyin ahvolini juda yomonlashtirdi.

Sulton yordam so'rab Angliyaga murojaat qildi, ammo rad javobini oldi. Fransiya Yaqin Sharqdagi mavqeini mustahkamlashga intilib, Muhammad Alini ochiqchasiga qo'llab-quvvatladi. Keyin Turkiya sultoni Mahmud II Rossiya tomonidan unga taklif qilingan yordamni qabul qilishga majbur bo'ldi. Chor hukumati bunday qarorni quyidagi fikrlar asosida qabul qildi. Usmonli imperiyasi vayronalarida yangi davlatning yuksalishi, Misr poshosining uzoq rejalari va Misrning harbiy yutuqlari Rossiyani xavotirga soldi. Bundan tashqari, inqilobiy Fransiya yetakchi rolni o'z zimmasiga oladi, bu hech qanday tarzda chor Rossiyasining manfaatlariga mos kelmaydi. Rossiya dastlab vositachilik qilishga qaror qildi, general Muravyov boshchiligidagi missiyani urushni to'xtatish taklifi bilan Turkiya va Misrga yubordi, ammo missiya muvaffaqiyatsizlikka uchradi, Ibrohim-Pasha hujumni davom ettirdi. Keyin Turkiya Rossiya elchisiga Konstantinopolga qora dengiz eskadronini, shuningdek rus qo'shinlari korpusini yuborishni iltimos qildi. Muhammad Ali bu haqda bilib, hujumni to'xtatdi. 1833 yil fevral oyida rus qo'shinlarining va'da qilingan kontingenti Bosfora keldi, bu esa G'arb davlatlarini juda xavotirga soldi. Ular rus qo'shinlarini olib chiqishni talab qilishdi va Turk hukumati Muhammad Ali bilan to'g'ridan-to'g'ri muzokaralar olib borish zarurligini taklif qilishdi. Muhammad Ali Angliya, Fransiya va Rossiyaning diplomatik kurashidan muvaffaqiyatli foydalangan, bu esa rus eskadrasining turk suvlarida bo'lishi va desant tushishi tufayli kuchaygan. Fransiya Muhammad Alining Suriya, Falastin va Adan posholiklarini Misrga topshirish talabini qo'llab-quvvatladi. Bunga javoban Angliya Iskandariyaga eskadron yubordi, uning vazifasi Misr qo'shinlarining Suriyaga o'tishiga yo'l qo'ymaslik edi.

Muhammad Ali 1838-yilda imzolangan Konvensiyaga ko'ra, Angliya tomonidan Turkiyadan olingan savdo imtiyozlarini Misrga tatbiq etishdan bosh tortganligi sababli, Misr va Angliya o'rtasidagi munosabatlar keskinlashdi. Sulton va Misr

poshosi o'rtasidagi adovatni mohirlik bilan qo'zg'atgan Angliya Turkiyani Misr bilan urushga undadi, chunki ikkinchisi nemis o'qituvchilari tomonidan o'qitilgan turk armiyasi tomonidan mag'lubiyatga uchraydi. Angliya, shuningdek, Fransiyaning Misrdagi ta'sirini zaiflashtirish va iloji bo'lsa, yo'q qilish va 1833 yilgi rus – turk shartnomasining qayta tiklanishiga yo'l qo'ymaslik maqsadini ko'zlagan. Natijada, 1839 yil yozida turk va Misr qo'shinlari o'rtasida harbiy harakatlar boshlandi. 1839 yil 24 iyun kuni Shimoliy Suriyada Nizib davrida Misr armiyasi qat'iy g'alaba qozondi. Turk floti Muhammad Ali tomoniga o'tdi. Shu vaqtning o'zida Sulton Mahmud II vafot etdi, uning vorisi uning 16 yoshli o'g'li Abdul-Mejid bo'ldi. Muhammad Ali buni Usmonli imperiyasida hokimiyatni qo'lga kiritish uchun yangi imkoniyat deb bildi. 1840 yil 15-iyulda Londonda Rossiya, Angliya, Avstriya va Prussiya o'rtasida bir tomondan Turkiya va boshqa tomondan Turkiya sultoniga Misr poshosiga qarshi kurashda jamoaviy yordam ko'rsatish to'g'risida Konvensiya tuzildi. Fransiya konvensiyada ishtirok etishga taklif qilinmadi. London konvensiyasi tantanali ravishda davlatlar Usmonli imperiyasining yaxlitligi va mustaqilligini saqlashga rozi bo'lganligini e'lon qildi. Muhammad Ali Turkiyaga hujum qilgan taqdirda, konvensiyani tuzgan davlatlar sultonning taklifiga binoan Bosfor va Dardanellarni, shuningdek Konstantinopolni himoya qilishlari kerak, konvensiyaning maxsus moddasida ushbu chora "Usmonli imperiyasining qadimiy qoidasini umuman buzmasligi, unga ko'ra xorijiy davlatlarning harbiy sudlari Dardanel va Bosfor bo'g'ozlariga kirish har doim ta'qiqlangan". Muhammad Ali sultonning oliy hokimiyatini tan olish taklif qilindi. Muhammad Ali ultimatumni qabul qilishdan bosh tortdi, natijada Angliya-Avstriya floti Bayrut va Suriyaning boshqa portlarini o'qqa tutdi. Suriyada Muhammad Ali qarshi qo'zg'olon boshlanib, uni mamlakat hududini ozod qilishga majbur qildi. Angliya Iskandariyani bombardimon qilishni boshlash bilan tahdid qilgandan so'ng, Muhammad Ali kuchlarning talablarini qabul qildi: u Misr va Sudanni merosxo'r sifatida saqlab, sultonning oliy hokimiyatini tan oldi. Bundan tashqari, u armiyani qisqartirish, kemasozlik zavodlarini yo'q qilish va 1838 yilgi Angliya-Turkiya savdo Konvensiyasining harakatlarini Misrga kengaytirish majburiyatini oldi. 1841 yil yanvar oyida Muhammad Ali uning tomoniga o'tgan turk flotini qaytarishga majbur bo'ldi.

Shunday qilib, Angliya kelajakda Misrni egallab olishga tayyorlandi. Fransiya bu vaziyatda harbiy to'qnashuvga qaror qilmadi va kuchlar bilan kelishuvga erishdi. Shunga qaramay, 1840 yilgi Konvensiya vaqtinchalik hodisa ekanligini, shuningdek, Sharqiy masala bo'yicha xalqaro bitim tuzishda Fransiyaning chetlab o'tish mumkin emasligini tan olgan holda, Misr masalasida ingliz siyosatiga qarshi turishga harakat qilgan Fransuz bosh vaziri Tierning iste'fosidan keyin yangi ingliz hukumati Misr va bo'g'ozlar to'g'risida yangi xalqaro bitim tuzish zarurligi haqida o'ylardi. Bunday

taklif Fransiyaga Rossiyaga qarshi kurashish maqsadida qilingan. Yangi Konvensiya 1841 yil 13 iyulda Angliya, Rossiya, Avstriya, Prussiya, Fransiya va Turkiya tomonidan imzolangan. Uning shartlariga ko'ra, barcha kuchlarning xorijiy harbiy kemalari bo'g'ozlardan o'tishga haqli emas edi. Istisno tariqasida, Sulton Turkiyaga do'st davlatlarning elchixonalari ixtiyorida bo'lgan yengil harbiy kemalardan o'tishga ruxsat berish huquqiga ega edi.

Usmonli imperiyasi va butun Arab Sharqi tarixiga Muhammad Ali (1769-1849) zamonaviy Misrning "asoschi otasi" sifatida kirdi. 1805-1811 yillarda Muhammad Ali iqtisodiy vaziyatni barqarorlashtirdi va kompleks islohotlarni boshladi. Usmonli imperiyasining chuqurlashib borayotgan inqirozi sharoitida uning asosiy maqsadlari Misr mustaqilligini qo'lga kiritish va o'z hukmron sulolasini barpo etish edi. Professional harbiy sifatida Muhammad Ali "qilich strategiyasi" ni tanladi: avval zamonaviy Yevropa namunasiidagi armiya va flotni shakllantirish, so'ngra harbiy ekspansiyani amalga oshirish, G'arbiy Yevropa davlatlarining bosqinchilik yurishlariga qarshi tura oladigan armiyani tashkil etish hamda iqtisodiyotda Yevropa va Yaqin Sharq davlatlariga raqobat qila oladigan yagona ichki bozorni shakllantirish va Usmonli davlatidan mustaqillikka erishayotgan Yevropaning kichik-kichik davlatlarini Misr tasarrufiga o'tkazish kabilardan iborat edi. Muhammad Ali bu maqsadlarining barchasiga erisholmagan bo'lsada, Misr aholisini shu maqsadlar yo'lida birlashtira olgan hukmdor sifatida tarixda qoldi.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak Muhammad Ali hukmronligi va boshqaruvi ostidagi Misr mamlakatini zamondoshlari Usmonli imperiyasining «yashab qolishga qodir» birdan-bir qismi, «tantanavor chalmasi» emas, uning «haqiqiy boshi» deb hisoblashar edi. Muhammad Ali Misr hayotidagi bilvositachilik va reaksiya o'rta asrchilikni yo'q qilib tashladi, mustahkam qurolli kuchlar va davlat apparati tuzdi, dunyoviy ta'lim tizimini tashkil qildi, milliy sanoat va matbuotga asos soldi. Ammo amalda u ham o'zi tomonidan mustahkamlangan davlat boshqaruvining feodal-krepostnoylik xarakterini saqlab qoldi, atigi eski zodagonlarni yangi zodagonlar bilan almashtirdi, barcha islohotlar uchun zamin bo'lgan oddiy misrliklarning asosiy qismini ham, o'zi tomonidan bosib olingan viloyatlar, eng avvalo Sudan va Krit xalqlarini ham, qolaversa Suriya xalqini ham shafqatsizlarcha ekspluatatsiya qildi.

Adabiyotlar

1. Nuriddinov Z.R. Osiyo va Afrika mamlakatlarining yangi va eng yangi tarixi. Sharq NMUI. T., 1982-y.
2. Ergashev Sh. Jahon tarixi II qism (Yangi davr. 1800-1918) (O'quv qo'llanma). O'zbekiston NMUI, T., 2018-y.
3. Panza, Laura, J.G.Williamson. "Did Muhammad Ali foster industrialization in early nineteenth-century Egypt?." The Economic History Review (2014).

4. Aharoni, Reuven. The Pasha's Bedouin: tribes and state in the Egypt of Mehemet Ali, 1805–1848 (Routledge, 2014)
5. Hoskins, Halford L. (1932). "Some Recent Works on Mohamed Ali and Modern Egypt". The Journal of Modern History. 4 (1): 93–103.
6. Новая история стран Азии и Африки. XVI-XIX вв. : Учебник для студ. высш. учеб. заведений /(А.М. Родригес и др.); под ред. А.М. Родригеса: в 3 ч. - М.: Гуманитар, изд. центр «Владос», 2008.
7. Васильев Л.С. История Востока. М., 2003
8. Всеобщая история/ С.В.Новиков, А.С. Маныкин, О.В. Дмитриев. -М.: «АСТ: СЛОВО: Полиграф-издат», 2012.

Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning ijtimoiy va madaniy qarashlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari

Raxmanov Umidjon Shokirjonovich

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadidchilik namoyandasi sayohatchi olim, boy yozuvchi va noshir bo'lgan Abdurahmon Sayyoh Toshkandiyning ijtimoiy va madaniy qarashlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, Toshkent, Abdurahmon Sayyoh Toshkandiy, Turkiston, "Al-Isloh", Rossiya, Markaziy Osiyo

Аннотация: В данной статье на основе исторических источников и научной литературы анализируются идеи просветительства в социокультурных воззрениях Абдурахмана Сайо Ташканди, путешественного ученого, богатого писателя и издателя.

Ключевые слова: джадидизм, Ташкент, Абдурахман Сайо Ташканди, Туркестан, «Аль-Ислах», Россия, Средняя Азия.

Abstract: This article analyzes the ideas of enlightenment in the social and cultural views of Abdurakhmon Sayyoh Tashkenti, a representative of Jadidism, a traveling scholar, a wealthy writer and publisher, based on historical sources and scientific literature.

Keywords: Jadidism, Tashkent, Abdurakhmon Sayyoh Tashkenti, Turkestan, "Al-Isloh", Russia, Central Asia

XX-asrga kelib o'lkamizdan yetishib chiqqan ma'rifatparvar ziyolilar xalqni ongini oshirish va uni zamonaviy bilimlarni puxta egallab, bilimli bo'lishlari uchun salmoqli ishlarni amalga oshirishgan. Toshkentda ham, boshqa joylarda ham boshqa